

ELTITKOLT MOHÁCS (1526)

Tanulmánykötet az ütközet
500. évfordulója alkalmából

UNICUS MŰHELY

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
BOTLIK RICHÁRD: MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA 1526-BAN, A MOHÁCSI CSATA ÉVÉBEN	13
NEMES ISTVÁN – TOLVAJ BALÁZS: II. LAJOS CSEH- ÉS MAGYAR KIRÁLY SZÜLETÉSE, HALÁLA ÉS HOLTTESTÉNEK AZONOSÍTÁSA	159
OROVICZ VIKTOR: A „KRASSÓI CSATA” SZEREPE A MOHÁCSI CSATAVESZTÉS TAKTIKAI OKAINAK MEGÉRTÉSÉBEN	175
EÖRDÖGH ÁRPÁD: A MOHÁCSI CSATA VITÁS KÉRDÉSEI A NYOMOZÓ SZEMÉVEL	198
GOMBOR LÁSZLÓ: A MOHÁCSI CSATA (1526) HARCRENDJÉRŐL J. J. HELLERT ÁLTAL 1844-BEN KIADOTT METSZET GEOREFERÁLÁSA	215
BOTLIK RICHÁRD: HARCOSOK ÉS TÁVOLMARADÓK. AZ 1526. ÉVI MOHÁCSI CSATA RÉSZTVEVŐI ÉS ÁRNYÉKSEREGEI	231
MELLÉKLETEK	265
UTÓSZÓ	277
FELHASZNÁLT IRODALOM	281
E KÖNYV SZERZŐI	294

ELŐSZÓ

1526. augusztus 29. Egy ötszáz évvel ezelőtti szerda. A mohácsi csata napja. Egy meghatározó esemény, ahol nemcsak a II. Lajos király (uralkodott: 1516–1526) által vezetett országok – Magyarország, Csehország, Horvátország – hanem egész Európa, sőt, talán a világ sorsa is eldőlt. Bár ezt a kor embere még nem tudhatta, ugyanis egy országlakó tette a dolgát – 1526-ban ugyanúgy, mint napjainkban. Noha nyilván érzékelte az országot elérő veszélyt, fenyegetést, de nem tudhatta, hogy ez a nevezetes nap lesz például a magyar középkor vége – hiszen azzal sem lehetett tisztában, hogy később középkornak nevezik el azt a korszakot, amelyben élt –, vagy a magyar (és a cseh) önállóság elvesztésének kezdete. Ezekről a hajdan még képlékeny eseményekről – amelyek a későbbi emlékezetben tényekké szilárdultak – történeti összefoglalások születtek. Történeti művek, melyek szerzői keresték a mohácsi vereség okait és felelőseit, s olykor álmodoztak arról, hogyan lehetett volna gátat szabni a török terjeszkedésnek, amely alapjaiban változtatta meg Magyarországot. Utólag persze könnyű okosnak lenni: eleinknek ezt vagy azt kellett volna tenniük, hogy elkerüljék a csapást; ha nem ez történik, hanem amaz, akkor minden jobbra fordult volna... De nem így esett. Mert történt, ami megtörtént. Még akkor is, ha az utókornak nehéz feldolgoznia egy vesztes csata következményeit.

A mohácsi csata elvesztése még nem feltétlenül jelentette egy egész ország bukását. Az ütközet utáni napok, hetek, hónapok viszont megpecsételték II. Lajos király országainak sorsát. Hogyan sodródott bele a csata után Magyarország, Csehország és Horvátország a pártoskodásba, miként lett egy pillanat alatt belső hatalmi harc, amely először Csehország elszakadását, majd Magyarország kettészakadását okozta? Egy év történéseinek rendszerezett kronológiája talán segíthet áttekinteni azt a látványos és bizarr szakadást, amelyet a Szülejmán szultán (uralkodott: 1520–1566) által vezetett hadjárat következménye okozott.

A könyv, amelyet a tisztelt Olvasó a kezében tart, egy tanulmánykötet. A kötet első részében időrendi sorrendben tárom fel az 1526. év történéseit. Napról-napra haladok a csata napjáig, majd az év végéig, amikor – a Magyarországot ért oszmán csapás után – a főrendek két magyar királyt választottak az ország élére. Rendhagyó évről van szó, hiszen ritkán adódik olyan történelmi esemény, amelynek során egy hódító ellenség – a számára elsöprően sikeres hadjárata után – azonnal sietve visszavonul, és – még a világtörténelem-

ben is – egyedülálló, hogy a megtámadott ország élére tüstént két uralkodót választanak, akik végül nem a közös ellenség, hanem egymás politikai pártja és területe ellen fordítják katonai és diplomáciai erejüket. Egy évvel a vesztes csata után bekövetkezett az „igazi Mohács”, amikor az oszmán hadjáratban megroppant ország koncán két párt hívei fegyverrel marakodtak egymás ellen. Vagyis magyar a magyart pusztította, kétféle nagyhatalommal a háta mögött.¹ Mert azt le kell szögezni: II. Lajos országaiban volt még erő, csupán az összefogásra nem akadt elég akarat; s ha a múltnak lehet bármiféle üzenete a jelen és jövő nemzedékei számára, nos, ez egy erős jelzés 1526-ból.

A – teljesség igényére törekvő – kronológiai áttekintés több szempontból is egyedülálló tudományos kísérlet. Egyrészt – tudtommal – még nem készült hasonlóan részletes adattár. Másrészt – akárcsak a száraz, tényközlő évkönyvekben – itt sincs helye a mellébeszélésnek, a válogatási kényszernek, a történelmi közhelynek és szubjektumnak. Harmadrészt, talán ez a részegység példázza a legjobban, hogy még a mohácsi csata előtti vagy utáni napokban is zajlott a megszokott élet: adás-vétel, birtok adományozás, pereskedés és apró-cseprő, mindennapi dolog. Egy év alatt sok minden történik, de – ahogyan ezt már a magánéletünkben is megannyiszor tapasztalhattuk – az egyes napok eseménytörténete meglehetősen eltérő: néha egyetlen nap alatt annyi minden történik, mint máskor egy héten szokott. Ez teljesen természetes, hiszen ez maga az élet. Éppen ezért nem is törekedtem se a könyv súlypontosására, se az események, történések kiegyenlítésére, hiszen ez ismét szubjektív válogatáshoz vezetett volna. Emiatt egyes napokon talán csak egy, másokon pedig jóval több bejegyzés olvasható. A kronológia tartalmaz néhány jelentős külföldi eseményt, amely nagy hatással volt Magyarországra 1526. évi történetére. A külföldi eseményeknél azonban – terjedelmi okok miatt – egyáltalán nem törekedtem a teljesség igényére, hiszen nem világtörténelmi kronológiát szeretnék az Olvasók elé tárni.

A kronológiában feltüntettem a jeles ünnepeket (és a hónapok magyar neveit) is, mert a kor írástudó embere nagyrészt ezekhez a napokhoz kötötte az életvitelét, és a hajdani kalendáriumokat rendszeresen forgatta, nagy becsben tartotta. A jelentős politikai és hadi események, meghatározó személyek (pl. Szülejmán szultán, II. Lajos király, Báthory István nádor, Szapolyai János erdélyi vajda, Tomori Pál kalocsai érsek, Batthyány Ferenc horvát-szlavón-dalmát bán stb.) tartózkodási helyének változása esetén előre (->) illetve hátrafelé (<-) mutató nyilakkal jelöltem az adott személyhez köthető történés következményét és előzményét (a zárójelben megadott dátummal). Peres

¹ Botlik, 2017a. 16.

ügyek, záloglevelek, magánlevelek és adás-vételek esetében eltekintettem a jelölések alkalmazásától. A kronológiában csak és kizárólag rövid közlések, a kor történetíróitól, szemtanúitól vagy a korabeli levelekből és jelentős iratokból származó gondolatok, tények, idézetek olvashatók. Szándékosan rendeztem ekként a forrásokat, mert ezzel is igyekeztem a jóval később élt történetírók és történészek szubjektív véleményét kizárni. Ugyanakkor a jelentős események körül kibontakozott történetírói vagy történészi állásfoglalásokat és eredményeket nem lehet meg nem történni vagy semmisnek tekinteni, ezért a könyv elkészítése szempontjából hasznos (vagy éppen kevésbé hasznos) gondolatokat – a teljesség igénye nélkül – igyekeztem a hivatkozásban bemutatni.

Szeretnék pár szót írni az elvégzett kutatásról is. A mohácsi csatával kapcsolatos adatgyűjtést immáron több mint huszonöt éve végzem (ezt az állítást igazolja az 1999-ben benyújtott főiskolai szakdolgozatom címe: *Mohács a magyar közgondolkodásban*).² Ha szerénytelen akarnék lenni, akkor írhatnám, hogy negyed évszázad gyűjtésének sűrítménye vagy kivonata az a kronológia, amelyet most az Olvasó a kezében tart. Ez azonban nem teljesen igaz, hiszen az elmúlt huszonöt évben voltak kihagyások vagy olyan szakaszok az életemben, amikor – nagy nehézségek árán – csak morzsákat vagy apró mozaikokat sikerült gyűjteni. Minél előrébb haladtam a kutatásban, annál kevesebb újdonságra leltem. Ami – talán – természetes is, ha már sok adat áll a rendelkezésünkre. Bevallom, először pusztán kedvtelésből – és a mohácsi csata gondosabb megértése miatt – kezdtem időrendi sorrendbe helyezni és rendszerezni a dátumokat. Később úgy éreztem, hogy a rendszerezett kronológiával egy évkönyv születhet, amely olyasfajta olvasási élményt nyújthat, mintha egy korabeli – akkoriban persze még nem létező – napilap oldalait lapozgatnánk. Az adatgyűjtés közben sokszor egészen eltérő következtetésre – és néhány igen komoly szakmai tévedésre – leltem a történettudományi munkákban. Ezek közül – talán a legjelentősebb találat – a mohácsi csata 400. és 450. évfordulójára megjelentetett, II. Lajos agnoszkálásáról írott, október 19-én kelt jelentés december 14-i keltezéssel kiadott dátuma volt.³ Ezzel az igen jelentős dokumentummal folytatódott az 1999-ben megkezdett kronológiai rendszerezésem. Amikor pedig már az 1526. év majdnem minden napjáról találtam adatot, elérkezett a kutatás legizgalmasabb része: vajon valóban sikerülhet-e minden hiányzó napot valamilyen részlettel megtölteni?

² <https://szakdolgozat.uni-eszterhazy.hu/id/eprint/38230/>

³ *Bartoniék*, 1926. 145–146. Mohács emlékezete, 1976. 96. és *Botlik*, 2002. 669–677.

A mohácsi csata közeli előzménye és az ütközet utóhatása kapcsán szerzőtársak igyekeznek választ találni számos olyan kérdésre, melyet – a korabeli források hiánya vagy ellentmondásos jellege miatt – ötszáz év távlatából rendkívül nehéz kideríteni.

Az 1526. augusztus 29-én lezajlott összecsapás vállalására, a magyar haditanács ütközet melletti egyértelmű állásfoglalására nagy hatással volt az egy héttel korábban lezajlott „krassói csata”, amelyben Tomori Pál érsek-fővezér csapata egy tízezer fős török sereget futamított meg. Orovicz Viktor arra keresi a választ, hogy a királyi tanács miért döntött a mohácsi csata megvívása mellett augusztus 24-én, annak ellenére, hogy az ellenség csaknem háromszoros túlerőben volt. Hipotézise szerint a kockázatos döntésben kulcsszerepet játszott a másfél nappal korábban lezajlott „krassói csata” kedvező kimenetele, amelynek során Tomori lovasai egy kétszeres túlerőben lévő oszmán előőrsöt győztek le. Az elért siker végletesen torzíthatta a csatában részt vett katonák kockázatérzékelését: a saját harci képességek önszugesztív túlértékelése és az ellenfél alábecsülése egy torzult valóságérzékeléssel járó, kollektív szocialpszichológiai állapotot eredményezhetett, amelynek hatása alól a királyi tanács sem tudta kivonni magát.

Eördögh Árpád a mohácsi csata máig vitatott kérdéseit – úgymint az ütközet döntő összecsapásának központi helyét és II. Lajos király halálának és megtalálásának körülményeit – igyekszik a tapasztalt és hozzáértő nyomozó szemszövegéből megvizsgálni. Módszerei letisztultak és – még a laikus Olvasók számára is minden bizonnyal – jól ismertek, érthetőek: szakértőként a „ki, hol, mikor, mit, hogyan, kivel, mivel és mi okból tett” kérdésekre keresi a választ, és szakmai tapasztalatából kifolyólag képes olyan részleteket észrevenni, amin más szakmabeliek – például történészek vagy a mohácsi csata helyét kereső régészek – egészen bizonyosan átsiklottak. Az itt közölt eredmények összegzése előtt a nyomozónak rendkívül alapos, minden lehetséges körülményt megfontoló nyomozás lefolytatására van szüksége, mely eljárás során az összes korabeli forrást aprólékosan elemzi, vagyis lényegében előlről kezdi a más szakterületek kutatói által biztos megoldásnak vélt ügyek felgöngyölítését. A munka nehézségét az adja, hogy a mohácsi csata fél évezreddel ezelőtt történt, és az események tanúi már értelemszerűen nem kihallgathatók, tehát a nyomozó a leírt és közölt forrásokra támaszkodhat. Másrészt a mohácsi csata központi összecsapásának – máig vitatott és eltérően értelmezett – központi helyének megállapítása során Eördögh Árpád a leírt (és megrajzolt, térképre vetett) források felhasználása mellett gyakorlati, terepen folytatott munkát végzett, melynek során szakszerűen meghatározta az augusztus 29-én lezajlott ütközet helyét.

Gombor László a mohácsi csatáról 1844-ben megjelent metszetet georeferálja a tanulmányában. Elemzése – a szerző saját bevallása szerint – fennálló és lényegi kérdéseket nem old meg, de felvet olyan kérdéseket, amelyek az interpretáció háttérének vizsgálatában megválaszolhatók, ezzel együtt további eredmények származhatnak a még fennálló kérdések megválaszolásában. Az egyes elemeiben meglehetősen pontos térképi ábrázolás georeferálása eredményeként adódik egy megoldás Földvár falu helyére és ezzel a csata központi területének helyszínére. Gombor László mindezzel azt reméli – ha ezzel szerény mértékben is –, talán hozzájárulhat a csata történeti interpretációjának megismeréséhez. A GIS-alapú feldolgozás során a tanulmányban elemzett Hellert-térkép kizárólag interpretatív, másodlagos forrásként használható, elsősorban a csata 19. századi historiográfiai recepciójának vizsgálatára. A csata helye szempontjából kritikus Földvár falut a mai Udvar helyére jelöli, az oszmán sereg felvonulási útvonalát a grafika szerint pedig a Bán-Csibogát közti átkelőre értelmezi. Gombor László szerint távolról sem állítható, hogy a metszet bármely – a csata kutatásában fennálló – kérdést is eldönt, azonban rámutat egy forrásháttérre, amely az avatott kutatóknak talán hozhat újabb eredményeket.

Nemes István és Tolvaj Balázs közösen írt tanulmányukban II. Lajos cseh és magyar király születését, halálát és megtalálásának körülményeit vizsgálták orvosszakmai szempontból. Több mint tíz évvel ezelőtt – II. Lajos király agnoszkálásának legfontosabb forrását elemezve – már közöltek egy tanulmányt az Orvosi Hetilapban, amely nagy felzúdulást váltott ki a történészekből, filológusokból, könyvtárosokból. Az orvosi szemszögből vizsgált agnoszkálásról írt tudományos cikkben Nemes István és Tolvaj Balázs arról értekezett, vajon miért történhetett meg az, hogy a királyi holttestet romlatlannak írták le, annak dacára, hogy természettudományos ismereteink szerint egy ötven napos tetemnek mutatnia kell a kifejezett oszlás tüneteit. Amennyiben bűz és bomlás nélküli holttestre letek II. Lajos megtalálói, akkor nem a királyt, hanem valaki mást exhumáltak 1526. október közepén. Az állítás óta – főként történészek részéről – számos hipotézis és találgatás látott napvilágot villámárvívről és sárlavináról, olyan egyedi talajról, amely csodás módon mumifikálhatta a királyt, vagy ideális hőmérsékleti viszonyról, amely a jelentésben leírt romlatlan jelzőnek megfelelően – szeptember-október folyamán – bőven fagypont alá lehűtötte a tetemet. A kritikusok azt is kétségbe vonták, hogy miért kell az ötszáz évvel ezelőtti eljárásban orvosi elvárásokat keresni, hiszen szerintük akkoriban nem létezett szakmai lábakon álló vizsgálat vagy boncolás. Jelen tanulmányban a szerzőpáros válaszol-

ni kíván a több mint tíz éve felgyülemlett találgatásokra, s többek közt meggyőzően érvelnek amellett, hogy se Szapolyai János, se Habsburg Ferdinánd nem kívánt részletekbe menő vizsgálatot kezdeményezni a hajdani király, II. Lajos ügyében. Pedig különösen Habsburg Ferdinánd részéről voltak adatok a körülmények, hiszen Cuspinianust többször elkísérte Budára Georgius Collimitius (azaz dr. Tannstetter György), aki jól ismerte II. Lajost, és 1533-ban Ferdinánd felkérésére szakszerű, jegyzőkönyvvel megerősített boncolást végzett a fiatalon elhunyt Severin szász hercegen.

A mohácsi csata korának kiemelkedő eseményeit e tanulmánykötet tiszta történeti forrásként tárja minden érdeklődő elé. Nincs helye preconcepciónak, a csata kapcsán sokszor ismételt, súlyos jelzőknek (vész, csapás, balsors stb.), véleménynek vagy ítéletnek. Mert történt, ami és ahogyan akkor megtörtént. Jelen kiadványban az Olvasó sallangok nélkül ismerheti meg 1526 eseményeit: Magyarország történetét a mohácsi csata évében.

Dr. Botlik Richárd történész, a kötet szerkesztője

E KÖNYV SZERZŐI

Dr. Botlik Richárd (Budapest, 1977.)

Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán szereztem történelem szakos tanári diplomát 2000-ben, majd két évvel később végeztem tanulmányaimat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán – szintén történelem tárgyból. 2003 és 2009 között ugyanezen egyetem doktori hallgatója voltam. 2010-ben megvédtem a *Szapolyai János és VIII. Henrik kapcsolata – Adalékok a Mohács utáni magyar-angol szövetség történetéhez* című doktori disszertációm, és 2011-ben avattak történész doktorrá. Számos rangos, hazai tudományos folyóiratban (Századok, Fons, Hadtörténelmi Közlemények, Orvostörténelmi Közlemények, Magyar Könyvszemle) és szakmai könyvben jelentek meg írásaim. Mivel se intézeti, se oktatási-intézményi háttérhez nem kötődöm, ezért önnönmagam független történésznek és publicistának tartom.

Eördögh Árpád (Budapest, 1952.)

Nyugdíjas rendőrnyomozó vagyok. Huszonöt éve foglalkozom a magyar történelem megoldatlan, vitás kérdéseivel. Eredeti végzettségem mezőgazdasági technikus. Tíz évig voltam agronómus és állattenyésztő. Két év miskolci járőrködés után elvégeztem a Rendőrtiszti Főiskolát. Nyomozó lettem Borsod megyében, majd az Interpolnál, utána pedig az ORFK Szervezett Bűnözés Elleni Szolgálatánál. Nyelvismeret: angol (felsőfok). Vidéken élek.

Gombor László (Komló, 1959.)

Sármelléken nőttem fel, a gimnáziumot Keszthelyen végeztem, majd rövid katonaság után Miskolcon az NME-n szereztem bányageológus-mérnöki diplomát. Dolgoztam mérnökként a mecseki szén- és uránbányában, majd a Magyar Geológiai Szolgálatnál köztisztviselőként és hivatalvezetőként, többször magánvállalkozásban bányászati és földtani szakértőként, nemzetközi cégeknél kutatásvezetőként. Szakmai pályámat a Paks II. Zrt-nél fejeztem be, ahol szakterületi vezetőként felügyeltem a telephely vizsgálati programot. Nyugdíjba vonulásomig részben a pécsi JPM-ben a Régészeti Osztályon, a gyűjteményben láttam el technikus feladatokat. Maradó időtöltésem – az utazás mellett – a régészeti-történelmi GIS, elsősorban korabeli térképek, metszetek georeferálása, military landscape és vesztőhely kutatások.

Dr. Nemes István (Szeged, 1959.)

A szegedi orvostudományi egyetem ÁO karán szereztem orvosi diplomámat 1983-ban. Sebészetből 1988-ban, arc- állcsont és szájsebészetből 1995-ben, fog-és szájbetegségekből 1998-ban szakvizsgáztam. 1992 óta dolgozom a szombathelyi Markusovszky Oktató Kórház Arc- Állcsont és Szájsebészeti Osztályán, melynek osztályvezető főorvosa vagyok 2008-tól a mai napig. Szakmai gyakorlataimat az Országos Onkológiai Intézetben (1994) és a Lübecki Egyetemen töltöttem 1997-ben. Jelenleg Vas és Zala megye szakfelügyelő főorvosa is vagyok. Érdeklődési köröm az arccsonttörések műtéti ellátása és orbita rekonstrukciós műtétek, melyekről orvosi publikációkat jelentettem meg a Magyar Traumatológia szaklapban és az Orvosi Hetilapban is. Utóbbi Markusovszky Lajos díját is elnyertem 2000-ben.

Orovicz Viktor (Pincehely, 1970.)

Akadémiai szférától független kutató vagyok. A profitszférában dolgozom, harminc éve adatok felkutatásával, értelmezésével foglalkozom. A mohácsi csata kutatása számomra egy intellektuális kaland, mely a múlt tanulmányozásán keresztül segít megérteni a jelent, mivel a díszletek változnak, de a világot formáló emberi természet örök.

Dr. Tolvaj Balázs (Pécs, 1974.)

Summa cum laude minősítéssel végzett a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Általános Orvostudományi Karán (1992–1998). Szakvizsgái: Igazságügyi orvostan (2002), Patológia (2010), Egészségbiztosítás (2012), Cytopatológia (2013). Kilenc évig dolgozott a rendőrségen az ORFK Egészségügyi és Pszichológiai Egyesített Központ, Bűnügyi Orvosi és Fogorvosi Szolgálatnál majd a Vas Megyei Rendőr-főkapitányság Hivatala Egészségügyi Osztályánál bűnügyi orvos munkakörökben. 2007 óta a Vas Vármegyei Markusovszky Egyetemi Oktatókórház Patológiai Osztályának (fő)orvosa.